

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v95.2022.5>*І. В. Міма***ХРИСТИЯНСЬКО-ПРАВОВІ ТРАДИЦІЇ ЯК СКЛАДОВІ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ**

Постановка проблеми. Розбудова України як демократичної, правової держави вимагає, з одного боку, прискорення процесів державотворення, а з другого – суворого дотримання принципів верховенства права, посилення гарантій забезпечення та захисту прав і свобод людини й громадянина. Реалізація такого курсу передбачає наявність високого рівня правосвідомості та правової культури. Проте відсутність в українському суспільстві сталих демократичних традицій сприяє домінуванню правового нігілізму, непоодиноким спроб досягнути політичних цілей неправовими методами. Вплив політики на правову систему держави суттєво посилюється в періоди реформування суспільства: демократизація та гуманізація суспільних відносин активно впливає на формування політичної свідомості та політичної культури населення як елементів політичної системи, що обумовлюють ефективність правової системи. Водночас політична система держави стає органічною, якщо вона спирається на право.

Актуальність обраної тематики дослідження зумовлена генезисом правового життя в Україні. У контексті розвитку суспільства існує потреба в чіткому розумінні чинників, котрі впливають на формування правової політики загалом та в Україні, зокрема. **Метою** статті є аналіз основних теоретичних підходів в осмисленні сутності правової політики та визначення тенденцій розвитку правової політики контексті практичних особливостей імплементації християнсько-правових традицій у процесі її формування і реалізації в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню правової політики науковцями приділена достатня увага, зокрема, як і вивченню поняття «політика» і «право» та їх взаємодії. Це праці: О. Богдана, Н. Гнатенка, С. Гусарова, Н. Железняк, А. Зайця, М. Недюха, О. Петришина, О. Ярмиша, В. Селіванова, Ю. Шемшученка та інших, однак уніфікованого аналізу «правової політики» не вироблено, як і немає єдиної позиції у питанні використання християнсько-правових традицій у процесі її формування і реалізації в праві України.

Основні результати дослідження. Сучасна інтерпретація змісту правової політики не може обмежуватися лише вузьким, прикладним підходом, який полягає лише в утилітарних завданнях оцінки адекватності чинного законодавства і подальшого вдосконалення юридичної системи держави. За сутністю й соціальними цілями правова політика є особливим і необхідним компонентом державної політики, засобом юридичної легітимації, закріплення й забезпечення політичного курсу країни, санкціонованого волею народу і його політичних лідерів, що відбувається у діяльності владних структур.

У процесі загальнотеоретичного осмислення терміну «правова політика» доречно використати підходи праворозуміння, адже складовим цієї категорії є «право».

Правом прийнято вважати систему загальнообов'язкових, формально визначених правил поведінки, які санкціоновані державою. Існують різні підходи до праворозуміння і кожен з них висвітлює «право» тільки в певному аспекті, комплексну ж характеристику права можна надати лише аналізуючи багатоманітні зв'язки з соціальною діяльністю [5, с. 54–56]. Так, з позицій нормативно позитивістського підходу – право має не лише ознаки загальні (притаманні всім соціальним нормам), а й специфічні властивості: загальнообов'язковість, санкціонування державою тощо); соціологічний підхід пояснює право як природне «живе», що безпосередньо проявляється в повсякденному суспільному житті; генетичний підхід розкриває причини виникнення та фактори, що впливають на розвиток права. Використання інструментального підходу надає можливість розуміти право як специфічний інструмент, за допомогою якого врегульовується поведінка учасників суспільних відносин. за допомогою аксіологічного підходу, право постає як досягнення культури, як певна соціальна цінність, тоді як системний підхід розкриває право як сукупність правових явищ, що певним чином пов'язані між собою і утворюють ціле – правову систему. Таким чином, право є системою норм (правил поведінки) і принципів, встановлених або визнаних державою як регулятори суспільних відносин, які формально закріплюють міру свободи, рівності та справедливості відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів (волі) населення країни, забезпечуються всіма заходами легального державного впливу аж до примусу [10, с. 215].

Правова політика як елемент правової системи не має однозначного визначення. Одні науковці розглядають її як діяльність держави та інших політичних інститутів, спрямовану на створення ефективного механізму дії права, цивілізоване використання юридичних засобів у досягненні правових цілей (забезпечення прав і свобод, формування правової держави, змінення законності і правопорядку тощо). Наприклад, Н.М. Оніщенко визначає правову політику як засади, принципи, напрями, завдання, стратегію і тактику правового регулювання суспільних відносин [1, с. 85–110]. Для інших вчених правова політика є комплексом ідей, заходів, завдань, програм, установлень, що реалізуються у сферах дії права і через право. Йдеться про сфери відносин зв'язків, інтересів, що охоплюються поняттям «правовий простір» та об'єктивно потребують регулятивного опосередкування (упорядкування) з боку публічної влади. Зокрема, М. Недюха вважає, що правова політика – це найбільш прийнятна форма керівництва і врегулювання суспільних відносин, яка ґрунтується на оптимальному поєднанні правових засобів і юридичних конструкцій, складових ефективного механізму правового регулювання, який має вираз у різних формах, опосередковує всі рівні влади, відповідає виробленій концепції стратегічного розвитку держави і має соціально-корисні цілі [6, с. 40].

Основою формування та реалізації правової політики є низка принципів як відправних положень правової дії, а саме: верховенство права; законність; узгодженість інтересів людини, суспільства та держави; врахування національних інтересів щодо вирішення питань імплементації міжнародних стандартів правового регулювання; наукова обґрунтованість; цілеспрямованість та чітке визначення пріоритетів; еволюційний характер формування правової політики; орієнтація на досягнення кінцевих результатів; поєднання механізмів управління та самоо-

рганізації, державного регулювання та самоврядування; планомірність та поетапність, сталість та прогнозованість; відкритість процесу формування та реалізації; соціальна обумовленість; наукова обґрунтованість; стійкість і передбачуваність; легітимність та демократичний характер; гуманність і моральні засади; справедливність; гласність; поєднання інтересів особистості та держави; пріоритетність прав людини як найвищої соціальної цінності; відповідність основним положенням законодавства Європейського Союзу та міжнародного права [2, с. 100–110].

Правова політика є концентрацією різних сфер людської діяльності, вона синтезує їх у нормах та інститутах, здійснюючи, в свою чергу, на них стабілізуючий вплив. Зміст правової політики включає в себе велику кількість структурних компонентів: стратегію законодавства, принципи правового регулювання, конституційне будівництво, здійснення державно-правової реформи, захист прав людини, вдосконалення виборчого права, основних засад суспільного та конституційного ладу, зміцнення законності, правопорядку, дисципліни, судово-правову та адміністративну реформи; пошук оптимальної реформи парламентаризму тощо.

На ефективність правової політики суттєво впливають культурні традиції, що склались у суспільстві, особливості психології та менталітету нації, а також процеси самоорганізації та самоврядування населення. Побудова правової держави може здійснюватися лише завдяки наявності злагодженої системи всіх правоутворюючих та державоутворюючих процесів та інституцій, що засновуються на глибинних наукових дослідженнях тих соціальних факторів, що визначають розвиток права та правової системи, зокрема правових традицій та християнсько-правових традицій. Розвиток суспільних відносин свідчить про необхідність пізнання істини соціальних цінностей права через втілення в останні змісту християнсько-правових традицій, які можуть стати ефективними спонукальними мотивами індивідуальної поведінки, в тому числі і в процесах суспільної трансформації. Це обумовлено, насамперед, тим, що соціальні цінності ґрунтуються на моральних та християнських закономірностях певного суспільства, що вони об'єктивно необхідні для існування будь-якої соціальної структури. Християнсько-правові традиції становлять нормоутворюючий фактор соціально-нормативної системи регулювання, яка впливає як на індивідуальну, так і колективну поведінку. Цінність християнсько-правової трансформації права полягає у здатності права задовольняти потреби суб'єктів суспільного життя. Повернення до залучення християнсько-правових традицій у трансформаційних процесах розвитку національної правової системи спричиняє ґрунтовний вплив на зміну та модернізацію права, державно-правових інститутів, норм та відносин на світовому, макрорегіональному та внутрішньодержавному рівнях, стимулює, прискорює та оновлює процеси універсалізації в галузі права [7, с. 40]. Однак слід наголосити, що християнсько-правова трансформація права в результаті процесу глобалізації є об'єктивною та невідворотною. Тому залежно від особливостей розвитку державно-правової сфери життя суспільства є посилення: інтеграційних процесів розвитку держави і права; взаємозв'язку між державою і правом як засобами управлінського та регламентаційного впливу на суспільство; ролі та значення християнсько-правових традицій як соціальних факторів, які впливають на розвиток держави та права. Процес християнсько-правової трансформації права сприяє взаємозв'язку держави

і етнопонаціональних спільнот у єдине ціле. Взаємодія християнсько-правових традицій та сучасних правових систем знаходить прояв у найрізноманітніших формах. Специфіка правової традиції, що сформувалась в процесі соціополітичного розвитку українського суспільства, полягає у сприйнятті права як цілісної нормативної системи, в основі якої перебуває гармонійне поєднання юридичних, моральних та релігійних норм. Аналіз основних етапів історичного розвитку вітчизняної правової системи та державності свідчить про те, що держава та церква перебувають у взаємозв'язку та єдності, здійснюючи вплив на процеси правотворчості та правореалізації.

Феномен традиції розглядається вченими-правознавцями переважно у діалектичній єдності логічних та історичних, статичних та динамічних, стереотипних та інноваційних, консервативних та прогресивних основ розвитку суспільства та правової системи [3, с. 76]. Традиція пов'язана з важливими сферами життєдіяльності суспільства, як механізм згуртування, узгодження, закріплення та передання політичних, моральних, правових, релігійних цінностей в межах конкретної національної культури. Формування вітчизняної правової традиції відбувалось під впливом правових культур Заходу та Сходу, що сприяло особливому синтезу цих культур у форму континентальної моделі правової системи адаптованої до релігійних догм східного християнства. Православ'я, як домінуюча релігія, визначило та сформувало підвалини релігійно-правової традиції, що стали об'єднуючим фактором та ефективним регулятором суспільних відносин у релігійно-ідеологічній єдності суспільства та становленню правової культури. Так, моральні цінності суспільства тісно пов'язані та обумовлені релігійно-нормативними ідеалами. Проте, у правосвідомості духовно-моральні цінності традиційно пов'язані з державно-правовими ідеалами, що мають загальнолюдське, надконфесійне та наднаціональне значення [11, с. 59]. Тому, сучасна держава на сьогодні має на меті з одного боку, захистити конституційні права громадян на віросповідання, з іншого боку, забезпечити суспільство від небезпеки деструктивних ідеологічних та релігійних впливів.

В основі цінностей національних правових традицій перебувають релігійно-нормативні ціннісні відносини між суб'єктами релігійних відносин. В результаті релігійних відносин між віруючими виникають релігійно-нормативні вимоги, формуються соціально значимі релігійні норми та ідеали. Дія, що відповідає релігійно-нормативним вимогам, приписам релігійних норм та ідеалам, є цінністю як для суб'єкта релігійних відносин, так і для суспільства в цілому. У процесі релігійних відносин, що спричиняють виникнення релігійно-нормативних явищ та формування релігійно-нормативних фактів, які мають індивідуальне та соціальне значення, формуються ціннісна християнсько-правова оцінка, ціннісна християнсько-правова орієнтація та ціннісна християнсько-правова настанова.

Ціннісну християнсько-правову оцінку необхідно розглядати як релігійне судження про значення для віруючих або окремого суб'єкта релігійних відносин християнсько-правових традицій, релігійних подій, релігійних норм, християнсько-нормативного ідеалу. Християнсько-правові традиції як цінність вимагають впершу чергу сприйняття свого практичного значення у механізмі соціально-нормативного регулювання суспільних відносин. Саме тому, для віруючого, як соціального суб'єкта, важливою є його ціннісна християнсько-правова орієнтація.

Ціннісне значення християнсько-правових традицій полягає у впорядкуванні релігійних відносин з метою досягнення та забезпечення визначеного рівня релігійної свободи, справедливості та встановлення релігійного консенсусу. Християнсько-правові традиції трансформуються у релігійні норми встановлюють для суб'єктів релігійних відносин простір для реалізації релігійних суб'єктивних прав, визначають та закріплюють бажану і належну релігійну поведінку, з метою виключення релігійного свавілля, протистояння, подолання релігійного конфлікту. Тобто, християнсько-правові традиції є унікальною релігійною та соціальною цінністю, оскільки вони втілюють фундаментальні засади цивілізованої організації релігійних відносин у суспільстві, їх нормативні вимоги. Християнсько-правові традиції як релігійно-нормативні начала забезпечують реалізацію у релігійних відносинах християнсько-правових ідеалів і цінностей, їх незаперечний статус у громадському бутті.

Християнсько-правові традиції постають як правова категорія, феномен правової культури, елемент правової системи та складова спадкоємності права, яка фіксує узагальнений правовий досвід, правову пам'ять, правові знання та правові уявлення, що передаються від покоління до покоління як прийнятні способи організації суспільства, моделі формування правового устрою, порядку у праві, ієрархії цінностей у праві тощо. Християнсько-правові традиції постають як конгломерат правових ідей, цінностей, знань, досвіду, уявлень, переконань, символів, нормативів, інституцій тощо, які передавалися від покоління до покоління у різних історико-культурних періодах і у своїй цілісності становлять правову традицію правової системи. Християнсько-правові традиції узагальнюють національне право на рівні правового простору, відображають єдність правової системи, в якій фіксуються правова індивідуальність та самобутність країни, чим впливають на формування національної ідеї.

Національна ідея – це своєрідна національна мета, яка об'єднує і підносить народ, інтегрує і гармонізує інтереси нації, усіх її представників – політичних сил, етнічних груп та релігійних конфесій, є тим соціальним підґрунтям, який скріплює українське суспільство в єдиний національний організм, в політичну націю [4]. Національна ідея має формуватись відповідно до історичних та політичних реалій, акумулюючи історичний досвід та сучасні етапи державного будівництва. Оскільки національна ідея – це певний суспільно-політичний ідеал нації, вона має бути найбільш досконалою моделлю національно-державного устрою, що найповніше відповідає її традиціям (правовим, християнсько-правовим), устремлінням, культурно-психологічним установкам, забезпечуючи подальший розвиток України. Варто зазначити, що в сучасних умовах українська національна ідея одночасно є програмою відродження нації і своєрідним проектом національно-державного будівництва.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що правова політика є сукупністю ідей, завдань, програм, методів стосовно становлення та розвитку, регулювання та охорони суспільних відносин за допомогою права. Звернення до проблеми формування правової політики обумовлене передусім тим, що правова політика як концепція і реальність у її ідеологічному, науковому та практичному вимірах сьогодні характеризується певною незбалансованістю, структурною неадекватністю, це своєю чергою пояснюється тим, що процес визначення стратегії

правового розвитку суспільства, усвідомлення можливостей інтеграції потенціалу громадянського суспільства і держави на засадах визнання непорушності прав людини, верховенства права не набув свого логічного завершення [9, с. 29 – 31].

Правова політика України базується на низці пріоритетів, під якими розуміють першочергові завдання, проблеми, питання, які потребують нагального вирішення державною владою сьогодні та у найближчій перспективі. Їх першочерговий характер визначається відповідно до пануючих у громадянському суспільстві уявлень про ієрархію соціальних цінностей, що підлягають першочерговому забезпеченню та захисту правом. Визначення першочергових завдань правової політики створює сприятливі умови для успішного вирішення державою тактичних (проміжних) завдань, спрямованих на досягнення стратегічних цілей у правовій сфері. Правова політика як стратегія і тактика правового розвитку суспільства має ураховувати якісні зміни в усіх сферах суспільного життя, обумовлені інтенсивним розвитком і використанням юридичних засобів і механізмів регулювання суспільних відносин, а також сприяти підвищенню рівня правосвідомості і правової культури особистості, посадових осіб державних органів і суспільства загалом, подоланню правового нігілізму й інших проявів деформації правової свідомості. При цьому, важко переоцінити роль правового виховання, формування у громадян нашої держави з урахуванням історичних особливостей, традицій, специфіки української національної ідеї, правової культури та правового світогляду. Правове виховання є необхідною передумовою, умовою і результатом реалізації державою правової політики. І в цій сфері одним з основних пріоритетів має бути подолання правового нігілізму, що століттями панує в Українській державі. З метою забезпечення ефективної державної правової політики, основним призначенням якої є захист прав та свобод громадян, на сьогодні в Україні назріла необхідність формування та прийняття загальної концепції правової політики.

Література

1. Оніщенко Н. М. Правова система: проблеми теорії. Київ, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. 352 с.
2. Баранівський В. Ф. Політологія. Підручник. Київ, Національна академія управління, 2016. 236 с.
3. Графский В. Г. Традиции и обновление в праве: ценностное изменение перемен. *Проблемы ценностного подхода в праве: традиции и обновление*. М. : Институт государства и права РАН, 1996. С. 74–78.
4. Костицкий В. В. Проблемы ренессанса в современной теории права [Електронний ресурс]. *Малый і середній бізнес (право, держава, економіка)*. 2009. № 1–2. Режим доступу: <http://www.kostytsky.com.ua/upload/doc/renes.pdf> – дата звернення 22.10.2022.
5. Лисенков С. Л. Загальна теорія держави і права : навчальний посібник. Київ : Юрисконсульт : КНТ, 2006. 355 с.
6. Недюха М. Правова політика України: новітні виміри. *Вісник Академії управління МВС*. 2010. № 4(16). С. 38–45.
7. Нерсисянц В. С. Процессы универсализации права и государства в глобализирующемся мире. *Государство и право*. 2005. № 5. С. 38–47.
8. Петришин О. В. Основні напрями формування і розвитку правової політики. *Правова політика України: концептуальні засади та механізми формування* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 5 груд. 2012 р.) / за ред. О. М. Рудневої, д. ю. н., проф. К. : НІСД, 2013. 160 с.
9. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. 4-е видання, допов. і перероб. Київ, Алерта, 2016. 524 с.
10. Оборотов Ю. М. Традиції і новації у правовому розвитку : монографія. Одеса, Юрид. літ., 2001. 160 с.

Анотація

Міма І. В. Християнсько-правові традиції як складові правової політики. – Стаття.

У статті аналізується взаємозв'язок таких правових категорій як «політика» та «право», від яких походить такий правовий феномен як «правова політика». Надана загальнотеоретична характеристика поняття «правова політика», її ознаки, принципи функціонування. Висвітлено сутність правової політики та обґрунтовано новітні підходи у формуванні правової політики, а також пріоритетні напрями реалізації правової політики в Україні, зокрема на засадах християнсько-правових традицій. На ефективність правової політики суттєво впливають культурні традиції, що склалися у суспільстві, особливості психології та менталітету нації, а також процеси самоорганізації та самоврядування населення. Побудова правової держави може здійснюватися лише завдяки наявності злагодженої системи всіх правоутворюючих та державоутворюючих процесів та інституцій, що засновуються на глибинних наукових дослідженнях тих соціальних факторів, що визначають розвиток права та правової системи, зокрема правових традицій та християнсько-правових традицій. Християнсько-правові традиції становлять нормоутворюючий фактор соціально-нормативної системи регулювання, яка впливає як на індивідуальну, так і колективну поведінку. Християнсько-правові традиції постають як правова категорія, феномен правової культури, елемент правової системи та складова спадкоємності права, яка фіксує узагальнений правовий досвід, правову пам'ять, правові знання та правові уявлення, що передаються від покоління до покоління як прийнятні способи організації суспільства, моделі формування правового устрою, порядку у праві, ієрархії цінностей у праві тощо. Варто зазначити, що в сучасних умовах українська національна ідея одночасно є програмою відродження нації і своєрідним проектом національно-державного будівництва, що цілеспрямованого утвердження пріоритету особистості, її прав і свобод як базових цінностей буття, поєднаних з організуючою і стабілізуючою функціями держави та її органів.

Ключові слова: право, політика, правові традиції, християнсько-правові традиції, правова система, праворозуміння.

Summary

Mima I. V. Christian law traditions as components of law policy. – Article.

The article relationship between such law categories as “politics” and “law” is analyzed, from which such a law phenomenon as “law policy” originates. A general theoretical description of the concept of “law policy”, its features, principles of functioning is given. The essence of law policy is highlighted and the latest approaches in the formation of law policy are substantiated, as well as the priority directions for the implementation of law policy in Ukraine, in particular on the basis of Christian law traditions. The effectiveness of law policy is significantly influenced by the cultural traditions that have developed in society, the peculiarities of the psychology and mentality of the nation, as well as the processes of self-organization and self-government of the population. The construction of a law state can be carried out only thanks to the existence of a coherent system of all law-making and state-forming processes and institutions, based on in-depth scientific research of those social factors that determine the development of law and the law system, in particular law traditions and Christian-law traditions. Christian-law traditions are a norm-forming factor of the social-normative system of regulation, which affects both individual and collective behavior. Christian law traditions appear as a law category, a phenomenon of law culture, an element of the law system and a component of the succession of law, which records generalized law experience, law memory, law knowledge and law ideas, which are passed from generation to generation as acceptable ways of organizing society. models of formation of the legal system, order in law, hierarchy of values in law, etc. It is worth noting that in modern conditions, the Ukrainian national idea is both a program for the revival of the nation and a kind of project of nation-state construction, aimed at establishing the priority of the individual, his rights and freedoms as the basic values of existence, combined with the organizing and stabilizing functions of the state and its organs.

Key words: law, politics, law traditions, Christian-law traditions, law system, law understanding.